

Bakgrund

Med anledning av projektet *Saemieh Saepmesne, I det samiska rummet* syften och målsättningar har projektet hållit en kurs i intervjuteknik. Kursen vände sig främst till de som är intresserade av att utföra intervjuer inom projektet. Det här dokumentet upprättades i sin nuvarande form efter att en första kurs på Heia Gjestgård hållits den 9:e maj 2009. En del av synpunkterna som deltagarna framförde då har tillförts föreliggande text. Till alla som deltog i kursen på Heia vill vi arrangörer från projektet *Saemieh Saepmesne* framföra vårt varmaste tack för en trevlig och givande dag!

Förord

Samhället är i ständig förändring. Den forskning som görs och den terminologi som är i bruk ifrågasätts, kritiseras, omvärderas och ändras över tid. Just nu pågår inom det samiska området en diskussion kring hur kunskap har blivit använd och hur den bör användas. Hur den som ger information inte ska bli en passiv deltagare utan också en person med stor insikt och inflytande i pågående projekt. Kort sagt så ifrågasätts tidigare metodik och tillvaratagande av information samt hur den informationen från traditionsbärare (tidigare kallad informant) inom det samiska samhället använts och presenterats. Den pågående förändringen innebär konkret ett nytt förhållningssätt till hur man ser på att ta och ge information. Syftet är att positionerna ska bli mer jämlika. Det innebär också ett nytt språkbruk och en ny terminologi för de olika rollerna. Den som ställer frågorna kallas istället för intervjuare för –samtalspartner, den som ger information kallas istället för informant för – traditionsbärare. Intervjuteknik byts ut mot –samtalsteknik. Meningen är inte att terminologin ska ändras utan att information som publiceras och som bygger på uppgifter från traditionsbärare i högre grad ska ske i samarbete med den som givit uppgifterna. Det kan exempelvis innebära att traditionsbärare räknas som medförfattare till en skrift som utges.

Inom projektet *Saemieh Saepmesne, I det samiska rummet* blev vi införstådda med förändringarna efter ett seminarium i Jergul i Finnmark i början av juni. När kursen på Heia Gestegård hölls var vi inte införstådda med den förändring som satts i rörelse. Därför kom den tidigare terminologin att användas i samband med den kursen. Vi beklagar detta och inser samtidigt att vår process för lärande aldrig tar slut, med andra ord kommer troligen också den nya terminologin att hamna under luppen en dag, ifrågasättas och i någon form ändras igen.

Med denn text vill vi dela med oss av användbara tips och råd. En del kan man ta till sig och prova att använda medan andra kanske redan provats tidigare med varierande framgång. Det är viktigt att påpeka att föreliggande text inte har för avsikt att ses som ett facit på hur ett upplägg ska vara inför ett samtal och hur det ska ske. Texten ska ses och vara ett stöd för den som utför samtal med traditionsbärare.

Etiska regler:

Traditionsbäraren och samtalspartnern ska vara medvetna om de etiska regler som museet Saemien Sijte och projektet ansluter sig till. Tre punkter är särskilt viktiga att känna till:

1. Saemien Sijte är medlemmer av ICOM (International Council of Museums) och följer deras etiska regelverk. I samband med samtalen berörs särskilt punkterna 6.6-6.8 (respekt för

samhället som museet tjänar), punkt 7.1 (regionala och nationella lagar) och punkt 8.6 (tysnadsplikt gentemot information som ges i förtroende och att ej vidareförmedla uppgifter till andra institutioner utan ägarens/informantens medgivande).

2. Angående information som lämnas av traditionsbäraren rörande händelser och historier avgör han/hon själv om de ska vara offentligt material, tillgänglig för en begränsad krets ex. släktingar eller inte alls. Det är intervjuarens uppgift och skyldighet att dokumentera den typen av önskemål i de fall de föreligger.
3. Information rörande tidigare bruk av samiska platser s. k. kulturlämningar eller fornlämningar är tänkt att vara offentligt material och användbara för projektet. Orsaken är den att i projektet ska det sydsamiska området synliggöras med hjälp av bl. a. sina lämningar i syfte att stärka och belysa den sydsamiska närvaron i området. I vissa områden kan de fysiska lämningarna utgöra det viktigaste dokumentet på samisk närvaro i området över tid. I och med detta får lämningarna också ett bättre lagstadgat skydd. De bidrar också till att stärka bilden av den samiska närvaron i området. Vissa känsliga lämningar exempelvis nya uppgifter om förekomster av gravar och offerplatser kommer inte att märkas ut på kartor för att skyddas från besök av allmänheten.

Samtalet

Vad som kommer att ske under samtalet och hur utfallet blir är svårt att förutspå. Det beror på vilken kontakt man får med varandra. Ju bättre förtroende du kan skapa desto bättre kontakt. Var generös och dela med dig av din kunskap om projektet, dess betydelse och lite av hur du ser på det. Hur du planerat för mötet, vilka förkunskaper som finns, tidpunkt och plats spelar också in för hur utfallet blir.

Val av plats för samtal :

Det är viktigt att tänka på valet av plats för samtalet. Kommer det med på bandet det som sägs eller finns det något som kan störa ex vindbrus, vattenfall eller andra människor som pratar samtidigt. Försök att få en lugn plats för intervjun där informanten känner sig bekväm. Exakt var samtalet utförs är beroende av sammanhang och av vad som avhandlas.

Tänk på att det kan vara en fördel att ha kontroll över vad som pågår bakom din rygg så att inte den du samtalar med störs eller känner sig osäker på grund av händelser som han/hon ser bakom dig. Om ni är inomhus, exempelvis på ett café eller i en annan offentlig byggnad är det bättre om den som ställer frågorna sitter med ryggen mot väggen och kan se ut över rummet än att traditionsbäraren har den positionen.

Undvik om möjligt att samtala med fler än en person åt gången. Det blir svårt i framtiden att urskilja vem som säger vad. Information som uppfattas som personligt och av känslig natur kan begränsas med flera deltagare. Det praktiska upplägget kan också bli svårare med att ge alla utrymme att komma till tals. Våra deltagare på kursen i Heia påpekade att det också finns fördelar med att träffa flera personer samtidigt. Exempelvis kan traditionsbärare med gemensamma erfarenheter som samtalar hjälpa varandra att minnas olika händelser och historier.

Det är viktigt att personen man intervjuar får en känsla av att det är ett vanligt samtal samtidigt som informanten också får en känsla av att det han/hon säger är intressant. Undvik därför att titta ner i papper med eventuella frågor när ni samtalar, titta heller inte på mikrofonen eller ner i golvet. Försök istället att hålla ögonkontakt om det går.

Låt den du talar med få tid till att tänka och resonera fritt utan för många avbrott. Var inte rädd om det blir tankepauser på några sekunder. Kommer nästa fråga för fort kan man förlora viktig information.

Det sägs att om du tränar dig i att bli en bättre lyssnare kommer du att bli en bättre intervjuare och en lyckligare och mera omtyckt medmänniska. En god lyssnare sägs använda pauser, hummande och ögonkontakt för att visa sitt intresse av att höra mer. En god lyssnare lägger mer koncentration på vad traditionsbäraren säger än på hur nästa fråga ska formuleras. En god lyssnare tonar ner sig själv och gör den andra till huvudperson. En god lyssnare försöker att förstå.

Gör också klart att du gärna vill kunna återkomma för att kunna komplettera med nya frågor eller kontrollera uppgifter.

Övrigt

Planera samtalet lite grann. Fundera kring varför du gör det? Vad du vill ha ut av det? Vill du ha en berättelse? Låt i så fall personen berätta den i kronologisk ordning. Ofta hittar berättaren en naturlig startpunkt.

Försök undvika att få alltför många motfrågor, det var inte därför du kom dit. Risken finns att man tappar kontrollen och det blir något annat.

Var gärna insatt och påläst men inte för att briljera utan i syfte att undvika missförstånd.

I vissa lägen som till exempel när en plats på kartan ska letas fram kan det vara läge att trycka in pausknappen på bandspelaren. Ibland kan det ta ganska lång tid innan en plats är lokaliserad. När den väl är det så kan man släppa på knappen och summera lite av samtalet så att beskrivningen kommer med på bandet.

I samband med vår kurs på Heia kom frågan upp om vad man ska göra om den man samtalar med lämnar felaktig information. Att minnet påverkas av tiden är väl känt, årtal och platser kan genom detta bli fel. En del kan man kontrollera och återkomma till och komplettera men det går inte att betrakta eller kräva att allt som sägs är allt igenom korrekt. Du får i allra högsta grad traditionsbärarens bild av olika händelser och skeenden. Den berättelsen kan i sin tur vara bygd till olika delar på andra- eller tredjehandsuppgifter. Det kan finnas flera berättelser kring samma händelse som skiljer sig väsentligt i vissa punkter, vi får höra en individs upplevelse av den.

Att få information är att få ett förtroende:

Det är viktigt att traditionsbäraren får berätta sin historia. Ett vanligt fel som görs när man själv har kunskap om en plats eller om personens tidigare verksamhet är att ställa ledande frågor och på så sätt i alltför hög grad styra samtalet. Exempel på en ledande fråga kan vara:

Fråga: *-Visst har du bott den mesta tiden i Hattfjelldal?*

Svar: *- Ja (svaret stämmer, men han/hon har också bott kortare eller längre perioder på andra platser, de kommer inte fram på grund av frågans ledande formulering).*

Exemplet visar på när frågeställaren styr över svaret, vilket i de flesta fall begränsar informationen. I värsta fall får man bara bekräftelser på det man redan vet.

Ett mer informativt sätt kan vara att ställa samma frågan såhär: *-Var har du bott under ditt liv?*

Den som svarar får då tänka till och ger ofta ett kronologiskt svar med början där man föddes och kanske lite information om den platsen och går sen vidare till alla platser man bott på. Vill man veta mer om någon av platserna kan man ställa ytterligare öppna följdfrågor kring den när personen talat färdigt som exempelvis:

Hur hamnade du där? Eller varför flyttade du/ni dit, därifrån..etc.

Bra frågor som ger uttömmande svar börjar ofta med:

-Vad? Vad gjorde du då...? Vad var det som skedde...?

-Hur? Hur tänker du nu? Hur kunde det ske....?

-Varför? Varför tror du att det hände...? Varför tror du man gjorde så..?

Frågor som kan leda till ett stopp i intervjun är frågor som lätt besvaras med –Ja eller –Nej, s. k. slutna frågor. Den här typen av frågor kan inte helt undvikas men man kan försöka att följa upp dem med en öppen fråga för att komma vidare, exempelvis:

-Har du jobbat inom renskötseln? (en sluten ja- eller nejfråga)

-Ja

Hur var det att jobba inom/med den?(öppen fråga som ger ett längre och mer förklarande svar).

Det är heller inte fel att uppsummera det som sagts om man är osäker på eller vill få bekräftat vad informanten menar. En uppsummerande fråga kan låta ex så här:

Om jag uppfattat dig rätt så var den äldre generationen inte rädd för att ta björnen med spjut, man spårade björnen till idet på hösten eller vinter och tog björnen genom att väcka den innan den gått ur idet på våren. Är det korrekt uppfattat?

Informant: -Ja.

Sen kan man gå vidare med ex: -Hur organiserades själva björnjakten?

-Hur såg man på björnen som djur?

Undvik den vanliga relationsfällan

När intervjuare och informant i olika grad är medvetna om att de delar en likartad kunskap kan informanten ibland hänvisa till den. En informant kan många gånger lämna ett svar på en fråga som låter ungefär såhär: -Du vet ju också hur det är att ha...

Ofta faller intervjuaren i fällan och nöjer sig med att bekräfta informanten om han/hon delar en liknande erfarenhet eller tror sig förstå vad informanten menar. Men hur det är för mig, dig eller någon annan att ex förlora renfloken, få barn eller vinna tio miljoner på lotto är i allra högsta grad också en subjektiv upplevelse som kan leda till en rad olika reaktioner, tankar och handlingar. Därför, nöj dig inte med svaret –Du vet hur det är ... Gå vidare och fråga. Bekräfta först om du har en

liknande erfarenheter men fråga ändå: -Men jag undrar, hur tänkte du? Hur var det för dig när det hände? Vad innebar det för dig?

Matchning

Matchning innebär lite förenklat att den som intervjuar anpassar sig, till en viss del, till den som ska intervjuas. Att tala samma språk ses som en viktig grund för att få information. Om exempelvis informantens första språk är sydsamiska anses det generellt vara en fördel om intervjun också kan utföras på sydsamiska. Inom antropologin skiljer man också på inifrån producerad kunskap (kunskap framtagen av medlem inom samma kultur) och utifrån producerad kunskap. I våra möten har vi också träffat samer som menar att det är en fördel om den som ställer frågorna har samisk kulturbakgrund, men också de som ser fördelar om frågeställaren kommer utifrån och är utanför den sydsamiska kulturen. Båda synpunkterna kan stämma för den enskilde.

För intervjuarbeten finns en del teori utarbetad kring hur man kan försöka matcha sin informant och hur man blir bra på det. En viktig del i arbetet är att vinna informantens förtroende. Ofta betraktas det som en omedveten individuell egenskap, men det finns små medvetna förtroendeskapande sätt att ta till för att bättra på sin förmåga.

Teorin tar sin utgångspunkt i att man ska bemöta informanten på det sätt som informanten själv vill bli bemött. Hur vet man hur informanten vill bli bemött? Vi avslöjar lite grann av den delen om oss själva genom det sätt vi talar på och genom vårt kroppsspråk. Matchning går ut på att se och lyssna på den man samtalar med. Genom att spegla och använda ett liknande kroppsspråk som den man talar med samt genom att använda samma typ av språk, metaforer och uttryck kan man uppleva en högre grad av förståelse för det han/hon säger och identifikation ökar med den som frågar. I förlängningen skapar det ett bättre förtroende och en ökad lust att dela med sig av kunskaper och erfarenheter.

När man speglar en annan människas kroppsspråk handlar det inte om att följa efter varje rörelse utan snarare att ha en liknande stil. Exempelvis sitta eller stå på ett likartat sätt som informanten. Ha händerna på ett likartat sätt. Kort sagt kommunicera med kroppen på ett likartat sätt. Tänk också på att ha ett lagomt samtalsavstånd. Ha inte exempelvis ett stort bord emellan er, men sitt heller inte för nära. Mycket av den här anpassningen sker automatisk, men det är bra att vara medveten om olika aspekter som kan spela in och att det går att förbättra sig.

När det gäller språket så handlar det om att uppfatta informantens olika sätt att uttrycka sig. Uttrycker du dig på ett likartat sätt upplever informanten det som att du förstår och förtroendet för dig ökar.

Exempel på olika uttryckssätt:

En människa beskriver ofta upplevelser antingen i känslor, bilder eller tankar. Alternativt använder man sig av två eller alla tre kombinationerna.

Exempelvis om informanten säger:

-Det här området *betraktar* jag som hemma för mig.

Då kan en följdfråga bli såhär om man ska tala samma språk: - vad är det som gör att du *betraktar* det här som hemma?

Eller:

-Det här området *känns som* hemma för mig.

Följdfråga: - vad är det som gör att det här området *känns som* hemma?

Byter man ut ordet *känns* i följdfrågan, om informanten uttryckt sig så, mot *betraktar* kan innebörden av följdfrågan uppfattas som ett ifrågasättande (se nedan).

Exempel på följdfråga som kan leda till missförstånd:

-Det här området *känns som* hemma för mig.

Följdfråga: - vad är det som gör att du *betraktar* det här *som* hemma?

Vill man veta varför (utan att riskera att lägga en värderingsgrund) bör man hålla sig till samma formuleringsgrund i frågan för att det inte ska bli missförstånd. Upptäcker du att du frågat på "fel" sätt så att din fråga kan uppfattas på ett sätt som du ej avsåg be att få omformulera frågan. Det är oftast bättre än att låtsas som ingenting.

Till matchningen kan även kläder och dofter i vissa sammanhang vara viktigt. Är jag som intervjuare helt fel klädd för personen jag ska tala med och dessutom luktar illa eller har kraftig parfym och traditionsbäraren är allergisk är det viss risk att det får konsekvenser för arbetet. En person kan ha starka åsikter rörande vissa saker ex rökning eller vara rökare själv och då vara mer positiv. Det går inte att tänka på allt, men ju mer medveten och reflekterade du är desto bättre går det för dig.

Efter intervjun:

Efter att samtalet är avslutat är det lämpligt att göra en kort skriftlig uppsummering av vad som togs upp i kronologisk följd så snabbt du kan. Vänta inte med uppsummeringen. Efter ett tag blir det allt svårare att komma ihåg vilka ämnen var som man samtalade om.

Vad sker med materialet?

Allt interjumaterial från norsk sida av projektet förvaras på Saemien Sijte där det katalogiseras och läggs in på servern.

Internettips svenska sidor:

<http://www.intervjuteknik.se/subpage.html>

<http://www.intervjuteknik.se/subpage2.html>

<http://www.edu.lulea.se/komvux/so/kunskap/intervjuteknik.htm>

<http://www.nada.kth.se/kurser/kth/2D1630/Intervjuteknik07.pdf>

Norska sidor:

<http://www2.hivolda.no/jpv/intervjutips.htm>

<http://fag.utdanning.no/node/3747>

Litteraturtips:

Djupintervju: teknik och analys av William H. Banaka, Natur och Kultur.

Människan är en berättelse – Tankar om samtalskonst av Clarence Crafoord, [Natur och Kultur](#)

Intervjuteknik av Björn, Häger. 2007.

Intervjumethodik av Annika Lantz, [Studentlitteratur](#)

Om vi inte syns så finns vi inte. Inspiration och vägledning vid dokumentation av det samiska kulturarvet av Eva Ljungdal 2009 (kan beställas gratis som pdf-fil från Gaaltije eller Saemien Sijte).

Feedback:

http://www.arbetsmiljoupplysningen.se/AFATemplates/FocusTextPage___9691.aspx